

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ

С. С. СЛИВКА

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Навчальний посібник

Видання друге, перероблене і доповнене

Харків
«Право»
2015

УДК 340.12(075.8)
ББК 67в1я.73
С47

*Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 12 від 3 червня 2015 р.)*

*Розглянуто і схвалено на засіданні кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 12 від 25 травня 2015 р.)*

Рецензенти:

Т. З. Гарасимів – доктор юридичних наук, професор (Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»);

О. М. Балінська – доктор юридичних наук, професор (Львівський державний університет внутрішніх справ)

Сливка С. С.

C47 Проблеми філософії права : навч. посіб. / С. С. Сливка. – Вид. 2-ге, переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – 192 с.

ISBN 978-966-458-876-5

У навчальному посібнику викладено три групи проблем філософії права, які висвітлено у відповідних підрозділах. Вважається, що розв'язання сформованих проблем значно покращить гносеологію філософії права.

Для студентів магістратури вищих навчальних закладів III і IV рівнів акредитації юридичного профілю. Буде корисним аспірантам та науково-педагогічним працівникам, усім, хто цікавиться філософією права та її проблемами.

УДК 340.12(075.8)
ББК 67в1я.73

© Сливка С. С., 2014

© Видавництво «Львів-Ліга-Прес», 2014

© Сливка С. С., переробка і доповнення, 2015

© Видавництво «Право», 2015

ISBN 978-966-458-876-5

Зміст

Вступне слово	4
----------------------------	---

Розділ 1

Методологія та основні проблемні доктрини філософії права

1.1. Методологія проблем філософії права.....	8
1.2. Предмет проблем філософії права.....	14
1.3. Принципи та функції проблем філософії права.....	25
1.4. Результати теорії філософсько-методологічних проблем права.....	33

Розділ 2

Антропологічно-правові проблеми філософії людини

2.1. Філософсько-правові проблеми будови людини.....	39
2.2. Антропологічні проблеми права.....	69
2.3. Проблеми входження людини в правове поле.....	75
2.4. Проблеми поведінки людини в ноосфері.....	95
2.5. Проблеми абсолютної метаантропології права.....	112
2.6. Типізація філософських антропологічно-правових проблем.....	122

Розділ 3

Онтологічно-релігійні правові проблеми

3.1. Антиномії сприйняття природноправових норм.....	127
3.2. Канонічно-правові проблеми.....	156
3.3. Проблеми реалізації онтологічно-правових догматів.....	169
3.4. Резюме онтологічно-правових проблем.....	182
Список літератури	188

Вступне слово

1900 р. на II Міжнародному конгресі математиків у Парижі відомий німецький математик Давид Гільберт сформулював 23 кардинальні проблеми, які потрібно вирішити для активізації розвитку математики. Із розв'язанням цих проблем математика має набути бурхливого розвитку. Математики зі всього світу активно взялися за вирішення цих проблем і тепер 16 з них розв'язані. Інші потребують додаткових зусиль. Існують навіть думки, що дві проблеми в Гільберта сформульовані некоректно.

Видається, що кожна наука має нерозв'язані ключові питання, які, звичайно, гальмують її розвиток. Можливо, не в кожній науці є науковці, які здійснили б акцію Гільберта. Це не так просто. Не є винятком і право, в якому існують свої проблеми. Однак на державному рівні це вирішується шляхом запровадження таких навчальних дисциплін, як проблеми теорії держави і права, проблеми філософії права та ін. Тобто потреба в подібних діяннях існує і хвилює науку, спонукає її до нових пошуків.

Поява проблем конкретної науки виникає тоді, коли сама ця галузь достатньо розвинута, а подальший розвиток потребує нових імпульсів, і, зазвичай, нетрадиційних, міждисциплінарних, метафізичних, що зрештою зводиться до онтологічних, природничих. Потрібно мати онтологічні норми поведінки людини, онтологічну думку, онтологічні почуття. Це і лежить в основі проблем філософії права.

Як по-іншому можна визначити поняття «онтологічні»? Відповідь найкраще подати в релігійному вимірі. Це такі, які угодні Творцеві Всесвіту. Тобто поведінка, думка, почуття людини не повинні суперечити природним і надприродним законам кожного дня творіння світу, оскільки всі ці закони щодня втілені в людині. Її поведінка, думки, почуття не повинні йти наперекір самій людині. Чи можна дати потрібний рецепт (конкретний перелік) у вигляді головних проблем Гільберта? Напевно, що ні.

Людина — це мікрокосмос, мікровсесвіт. Процеси, що відбуваються у Всесвіті, мають місце в людині. І навпаки, процеси, що відбуваються в людині, хоча і в мінімальних дозах (оскільки йдеться про одну людину), але відбиваються на всесвітніх процесах. Ось головна причина проблем філософії права, яка вимірюється не конкретним переліком проблем, а їх множиною, напрямками, системами тощо, які мають синергетичну властивість. Мовою математики — це система інтегродиференціальних рівнянь, що має періодичні розв'язки. Саме періодичні розв'язки нелінійних рівнянь дії, думки, почуття, оскільки людина живе у своєрідних (великих і малих) циклічних колах. Розв'язок однієї життєво-правової ситуації буде корисним розв'язком іншої. Крім того, функціональна залежність усіх життєво-правових ситуацій одна від одної (більшою чи меншою мірою) утворює думку про те, що деонтологічний процес людини — це принаймні непроста система нелінійних рівнянь із багатьма невідомими. Цим невідомим служать проблеми філософії права, які необхідно віднайти.

Зміст навчального посібника сформульований, перелічені не самі проблеми (це зробити людині у філософії права неможливо), а системи синергетичних проблем із зазначеними напрямками розв'язків¹. Йдеться про предмет проблем філософії права, який зумовлений методологічно-теоретичними, природно-антропологічними, онтологічно-релігійними, деонтологічно-позитивістськими та державотворчими питаннями. Згідно з цим сформувані відповідні п'ять розділів.

Посібник містить матеріали щодо методології проблем філософії права. Ці нові відомості зосереджені не тільки в одному підрозділі, а й пронизують значну частину видання, сприяють формуванню неklasичної філософії права із намаганням використовувати новітні досягнення світової філософсько-правової думки, розмаїття метафізичних методологічних підходів. Тому в посібнику міститься ґрунтовний матеріал про принципи та функції проблем філософії права, які віддзеркалюють сучасні складні, альтернативні суспільні тенденції.

Пояснення людської сутності здійснюється у висвітленні філософсько-правових проблем будови людини. Доводиться, що тіло, душа, дух мають правове обґрунтування і служать вектором розвитку філософії права в контексті антропологічно-правових проблем. Широке коло проблем у посібни-

¹ У християнській релігії символічні проблеми із розв'язками містяться в 10 Заповідях Божих.

ку пов'язане з антропологічними проблемами права, хоча спостерігається тенденція до можливого виходу за умовні логістичні рамки. Це обумовило потребу приділити значну увагу проблемам поведінки людини в ноосфері, де найбільше висвітлюються нові погляди і вкладаються найновіші досягнення філософії права.

У навчальному посібнику використовують результати досліджень з фізики, математики, астрономії, біології, природознавства та інших наук. Тому намагання виявити істинну картину світу супроводжується певними антиноміями сприйняття природноправових норм. Напевно, найбільш докладно висвітлено проблеми реалізації онтологічно-правових догматів. Для цього використано традиційний підхід теорії права в питаннях реалізації права для філософсько-правових трактувань, який збуджує імператив інтересів не тільки студентів, а й, напевно, філософів права. Оскільки матеріал посібника повинен містити спірні, дискусійні питання (адже це проблеми), то провідне місце відведено ірраціоналізму, який має властивість не обмежувати пізнання, віддзеркалює загальнолюдські цивілізаційні тенденції. Цей ірраціоналізм філософсько артикульований до канонічно-правових проблем, в яких можна віднайти різноманітні наукові феномени сучасної філософсько-правової традиції.

Широко подані своєрідні висновки до кожного розділу (вони містяться у підрозділах: 1.4; 2.4; 3.4) у вигляді «результатів», «типізації», «резюме». Цей новий підхід містить схему розділів та її аналіз¹. Такий підхід не тільки скеровує на розгляд вузлових проблем, звертає увагу на поданий матеріал, а й формує деякі аспекти філософсько-правової культури та пропонує нові підходи до становлення філософії права як науки.

Певна сукупність філософсько-правових питань, які б містилися ще у двох розділах — четвертому і п'ятому (деонтологічно-позитивістські, державотворчі проблеми філософії права), поки що не написані. Тому випущено низку цікавих і потрібних інтелектуальних феноменів. Матеріали посібника обов'язково будуть оновлюватися і доповнюватися відповідно до гносеологічних здобутків, хоча лекції читатимуться незважаючи на неопубліковані розділи.

Загалом можна сказати, що навіть у незакінченому варіанті навчального посібника особлива увага приділена введенню потужної множини термінів; відновленню понять, які були витіснені за межі санкціонованої легітимнос-

¹ Здійснено автором вперше у своїх виданнях.

ті або розглядалися із неконструктивних позицій, редукованої ідеологічної критики; відтворенню загальнонародського змісту і української національної специфіки; бажанню здійснити максимальну відповідність вимогам повноти і пропорційності; відображенню презумпції семантичної цілісності; висвітленню того, що суспільство мудріше від держави, що держава живе за іншими (не завжди цивілізованими) законами, ніж суспільство (одвічна проблема). Тому потрібно постійно змінювати фундамент, який складається із досліджень, пояснень, тлумачень, розглядаючи старі проблеми по-новому, і взагалі йти в ногу з появою нових понять у філософії права, що значно зменшить кількість проблем (подібно до кількості проблем Гільберта).

Існують спроби стверджувати, що навчальний посібник — це суттєве доповнення до курсу філософії права, хоча наукові поняття й категорії не завжди узгоджуються між собою. Через те не всі думки і терміни, якими оперують філософія, філософія права, вдалося використати; неповністю відображено те, що правові явища і закономірності мають масштабний, міжпредметний, непередбачуваний характер. Однак, як писали в сиву давнину, — нічому непотрібно дивуватися, а намагатися допомогти, виправити, бо писав не ангел Божий, а грішна людина, яка всього не знає.

Розділ 1

Методологія та основні проблемні доктрини філософії права

1.1. Методологія проблем філософії права

Поглиблене вивчення філософії права потребує нових обґрунтувань, систематизації, пояснення осмислення світу, навіть зміни мислення. Зміна мислення — це нове методологічне мислення, яке може породити нову науку. Фактично філософія права потребує не стільки зміненого методологічного мислення, скільки доповненого, розширеного пошуку нестандартного підходу в одержанні наукових висновків. Тобто існуюча методологія філософії права в разі запозичення нових трансцендентальних підходів створює додаткові установки, що з'являються як проблеми філософії права.

Проблеми філософії права вивчають філософія права і теорія права. Звичайно, у цих дослідженнях більше можливостей має філософія права. Застосовуючи кантівську трансцендентальну методологію до філософії права, виникає нова методологія — методологія проблем філософії права, яку потрібно, по-суті, створити заново.

Уважатимемо, що методологія проблем філософії права складається з методології філософії права та трансцендентальної методології права.

Методологія філософії права — це вчення про синергетично сформований науково-інтегративний досвід, детермінанти якого формують модель філософії права з використанням відповідних методів і методик у межах природноправового простору. Цю дефініцію візьмемо за основу і досліджуватимемо елементи трансцендентальної методології.

Трансцендентальна методологія права містить проблеми філософії правового пізнання, яке виходить за межі досвіду. Маючи апріорні факти, чуттєвий багаж знань, людина за допомогою критичного аналізу, оціночних суджень використовує культурологічні аспекти права, здійснює таку творчу діяльність, яка б служила перевіркою філософсько-правових теорій. Тобто апріорні передбачення філософії права повинні набути об'єктивної значущості, наукового обґрунтування. Звичайно, такий процес супроводжується проблемами й антиноміями, але за допомогою культурологічної діяльності та природно-естетичного обґрунтування ці проблеми можна успішно вирішити.

У трансцендентальній методології права культурологічні аспекти найбільше обґрунтовують філософія, релігія, наука, природознавство та філософія права, які є методологічними засадами проблем філософії права.

Розглядаючи *філософію* як методологічну засаду для проблем філософії права, наголосимо, що вона дає змогу осмислювати духовний світ людини. За допомогою філософських категорій, вчень людина має можливість зіставляти буття з істинним життям (і навпаки). Якщо досліджувати право, то цінністю філософії є допомога людині досягнути розумом правову світобудову та правову поведінку у світі. Метафізичне мислення дає можливість усвідомити людині її правопорушення не тільки своїми діями, а думками, почуттями й пристрастями, в чому і полягає проблема філософії права.

Звичайно, філософські вчення про право не є однозначними. Часто сама філософія схиляє до суперечливих суджень. Такі явища зустрічаються тоді, коли від філософії очікують всезагальних рецептів, універсальних підходів. Насправді проблема полягає в самому дослідникові, його виборі нетрадиційної, нестандартної методології. Тобто філософія лише рекомендує певні установки, методи й методи для того, щоб дослідник самостійно обрав найбільш оптимальний варіант.

Методологічність *релігії* у проблемах філософії права виявляється не тільки у світоглядних орієнтаціях, а й в установках на природно-правову поведінку, у пізнанні людиною своїх онтологічних обов'язків. Релігія поділяє світ почуттів на природний й надприродний, земне й потойбічне життя, що потрібно враховувати в людській правовій

діяльності. Онтологічні та гносеологічні проблеми релігії розвивають проблеми філософії права. Незважаючи на різні релігійні течії, існує одна методологічна мета — вміння людини управляти своєю свobodною волею, вбачати смислом життя людину у світі природообґрунтованої культурологічної діяльності. За допомогою релігії можна розкрити багато проблем філософії права. Особливо цінним у цьому є канонічне право, яке формує первинне метафізичне право для філософії теорії права.

Наука — вищий ступінь культурологічної діяльності. Вона формує в людини знання. Наукові знання про світ, світобудову є методологічними установками для проблем філософії права. Часто наука і філософія виконує в суспільстві одну і ту саму світоглядну функцію. Спільним для філософії і науки є те, що і філософія, і наука спираються на розум, використовують раціональні докази й аргументацію, створюючи гранично узагальнену теоретичну систему знань, тобто здобути відомості. Що стосується відомостей, то філософія опирається на розум, на раціональне обґрунтування і доказ своїх положень, у той же час як релігія опирається на віру, Божественне Одкровення. Філософія шукає істину за допомогою розуму, релігія її вже має, отримавши її безпосередньо від Бога шляхом Одкровення. У релігії розум виконує службову функцію, його завдання не шукати істину, а раціонально розтлумачити і підтвердити істину вже відому. Аналогічно різниця між філософією і наукою полягає в тому, що наука намагається дати об'єктивні знання, тобто знання, які ніби незалежні від людини та людства. Філософські знання — це знання, завжди прямо співвіднесені з людиною, її життям, досвідом, метою, інтересами. Тому філософські знання — це знання, з одного боку, глибоко особисті, а з другого — світоглядні [49, с. 32].

Слід зупинитися окремо на такому предметі дослідження науки, як *природознавство*, що обов'язково повинно бути методологічною засадою проблем філософії права. Природознавство для філософії права є необхідною системою наук про природне право та його вплив на поведінку людини. Саме собою природознавство спрямоване на дослідження явищ природи, природні процеси, закони природи. Використання цих знань необхідне для створення наукової теорії у праві, пояснення правових явищ у суспільстві. Звичайно, вироблення

природничо-наукової картини світу стикається з багатьма проблемами, суб'єктивними твердженнями, які є засадничими у філософії права. Принагідно зауважимо, що в науці природознавство часто зіставляється з натурфілософією. Протягом століть були спроби встановлення меж досліджень між ними і тепер натурфілософія (як наука про філософське умоглядне вчення про природу як цілісність) втратила свою актуальність, віддавши перевагу природознавству, яке встановило нові нормативні підходи до дослідження природи.

Важливим предметом дослідження науки є *філософія права*, що фактично породжує новий напрям дослідження — проблеми філософії права. Для проблем філософії права однією із методологічних засад є цілісна, гармонійно утворена філософія права. Але такої цілісності та гармонійності в процесі формування філософії права досягнути складно, тому непоміченими, не врахованими ще залишаються неестетичні, негармонійні стосунки людини зі світом. Об'єднання таких стосунків в одну естетичну концепцію і має назву «проблеми філософії права». Інакше кажучи, філософія права «дає» завдання проблемам філософії права для «удосконалення» самої себе на основі сформованих раніше методологічних засад «шукати» нове в сучасних суспільних відносинах, «брати» інтерв'ю у життєдіяльних процесів.

Отже, філософія, релігія, наука, природознавство, філософія права виникли із потреб життя і одночасно задовольняють ці потреби. Йдеться тут про такий необхідний феномен, як право, в якому виникає багато проблем. Внісши зазначені теорії у методологію дослідження права, можна отримати достатньо міцні напрями вирішення багатьох проблем філософії права.

Розглядаючи методологічну структуру проблем філософії права, зауважимо, що вона є традиційною: суб'єкт, об'єкт, предмет, форми, засоби, установки, методи, методика, які в основному досліджені у філософії права, а також у наступному підрозділі. Зосередимо увагу на суб'єкті, формах і засобах.

У науці поняття *суб'єкт* використовується потрійно: у широкому розумінні, в теорії пізнання, у формальній логіці. Нас переважно цікавить перше, де йдеться про особу, організовану групу осіб, соціально, етнічну та політичну спільноту, суспільство в цілому, що здійснюють властиву їм діяльність, спрямовану на практичне перетворення

предметної дійсності, теоретичне і духовно-практичне освоєння об'єктивної реальності; носія означених якостей, що уможливають виконання ним суспільно значущих функцій. Свідомість суб'єкта може зорієнтувати в бік ідеалізму або в бік матеріалізму [54, с. 612–613]. Тобто все залежить від процесу взаємодії з навколишнім світом.

Суб'єкт дослідження проблем філософії права не повинен бути під впливом матеріалізму. Матеріалізм віддаляє суб'єкта від духовних цінностей, скеровує думку в бік біологічного життя, хоча й він живе суспільним життям, не ізольований від інформаційного суспільства, його проблем. Основне призначення суб'єкта в навколишньому науковому світі — це природна здатність до пізнання, власні міркування, авторство, перебування в певній (можливо й основній) ролі. Тоді як проблеми науки під впливом індивідуальної методології спрямовані на об'єкт. Тобто суб'єкт пропонує власне вирішення проблем під своїм кутом зору, а оточуюча наукова дійсність вирішує питання достовірності. Розв'язувати проблеми кількома суб'єктами не завжди доцільно. Потрібен своєрідний, відважний «прорив» нетрадиційної, але природної методології, «вибух», удар по «авторитетах» і «метрах», а потім очікування підтримки чи критики. Тому суб'єкт у проблемах філософії права є активним носієм власної методології, яка підтримується предметно-практичною діяльністю й результатами дослідження філософії та теорії права.

Важливою методологічною структурою проблем філософії права є *форма* як спосіб існування, внутрішній та зовнішній устрій. Тобто два боки форми (внутрішній і зовнішній) відображають зміст методології. Форма і зміст методології філософсько-правових наук існують у сукупності, хоча зміст більше відповідає за нормативність, а форма — за обов'язковість. Поєднання нормативності й обов'язковості потребує методологічних установок, відповідних методів та методик. Використання державного примусу у введенні норми в обов'язкову реалізацію не завжди успішне, що й породжує проблеми, особливо філософсько-правового характеру. Основна проблема полягає в тому, що форма права не завжди відповідає змісту права, тобто закон зобов'язує не зовсім те, що потрібно суспільству. Для глибшого аналізу відповідності форми змістові потрібно розглянути деякі форми методології проблем філософії права.

Вважаємо, що спрямовуючими формами методології проблем філософії права є ідея (ейдос) права, правовий менталітет, природно-правова установка, політико-правова думка, правові знання, морально-правовий досвід, природноправова оцінка та ін. Подані види форм більше нагадують ознаки (прикмети, свідчення) методології, а їхня сукупність є цінністю в методології правових проблем. Не розкриваючи змісту кожного із цих елементів методології (вони достатньо висвітлені в літературі), можна об'єднати їх в єдине методологічне дослідження: ідея права повинна впливати з природно-правової установки, з врахуванням правового менталітету, правових знань та морально-правового досвіду, тоді політико-правова думка заслуговує на високу природноправову оцінку. Тим самим ми доводимо єдність, цілісність методології проблем філософії права, взірць, показник, що є продуктом творчого розвитку права, вирішення його проблем.

Звичайно, неправильна форма методології проблем філософії права обов'язково є гальмом змісту права, а також філософії права. Філософія права тоді буде відірваною від реального життя.

Засоби в методологічній структурі проблем філософії права покликані вирішувати онтологічно-правові завдання людини. Перетворення людиною оточуючої дійсності, її обов'язкова культурологічна діяльність повинна здійснюватися природно правомірно за допомогою обґрунтованих засобів і способів, які сприяють вибору форм життєдіяльності людей.

Серед різних класифікацій засобів (наприклад, матеріальні, інформаційні, мовні, логічні, математичні) доцільно звернути увагу на ті, які вирішують проблеми філософії права. Якщо розглядати засоби духовного чи матеріального характеру, то для проблем філософії права так чи інакше всі мають значення, однак перевагу віддають носіям духовного характеру, носіям науки й освіти, тобто тим людям, які формують методологічну культуру.

Методологічну культуру формує суспільство і держава. Суспільство еволюційним шляхом «пропонує» певні стандарти, зразки природних проблем філософії права без методологічних бар'єрів. Одночасно впливають логічні засоби й способи спеціальних дій (їхня система), які дають можливість вирішити ці проблеми. У суспільстві засоби вирішення проблем філософії права впливають із закономір-

них вимог до науки, до вчених. Це природна стандартизація, яка потребує обов'язкової пошукової діяльності. Зокрема, йдеться про засоби спілкування, комунікації, які регламентуються природним і надприродним правом, синергетичними законами тощо.

Іншого змісту набуває методологічна культура, яку формує держава. Державні методологічні засоби не завжди онтологічні, часто віддалені від природних і межують з примусом. Намагання держави вводити різноманітні методологічні новації вимагають застосування таких засобів, які суспільство не сприймає. Досить згадати комуністичну методологію і намагання держави впровадити цю «новацію» різними засобами у розв'язання проблем філософії права. З другого боку, держава, яка сповідує природне право, має можливість ліквідувати неприродні методологічні бар'єри офіційними засобами, що матимуть схвалення в наукових колах. Тобто державна стандартизація в галузі методології проблем філософії права може бути природною вимогою дії засобів для досягнення онтологічних завдань.

Отже, методологія проблем філософії права потребує вишуканих форм і засобів, які дали б можливість суб'єктам трансцендентальної методології права сформулювати нові методологічні знання для розвитку правової науки. Для цього потрібно використовувати різноманітні методологічні новації, серед яких комплекс міждисциплінарних досліджень, глобальний і всесторонній погляд на світ та нетрадиційне наукове мислення.

1.2. Предмет проблем філософії права

Поява людини на світ породила різноманітні суперечливі ситуації, складності, перешкоди, що називають проблемами. Всі явища природи діють без проблем лише тоді, коли відсутнє втручання людини. Різний ступінь, кваліфікація, компетенція втручання людини в природу видає різні ступені проблем, які потрібно вирішувати. Все зводиться до своєрідного проблематичного кола: людина породжує проблеми, вирішення проблем породжує нові проблеми, нові проблеми замінюються старими проблемами — все дослідження почи-

нається знову. Тому людина сама скерувала всі науки на допомогу собі в боротьбі зі створеними собою проблемами. Ніби парадокс, але факт, який супроводжується добровільними муками. Насправді в цьому й полягає онтологічне призначення людини. У проблематичному колі нас найбільше цікавить право, правові норми, правомірна поведінка тощо, які допомагають людині без значних порушень й помилок вирішувати життєдіяльні проблеми.

Поняття права (що таке право? що є правом? яке є право?) є однією із найскладніших проблем, найнедосконалішою думкою про незнання взагалі. Ця думка покрита апокрифами, сумнівами, безпорадністю у визначенні права, формуванні його дефініцій. Тому свої міркування будемо намагатися насичувати онтологічною орієнтацією, щоб якнайменше підпадати під вплив апокрифів.

Спочатку виникло право Боже, Божий Закон у вигляді природного права для живих і неживих організмів. Всесвіт тримається завдяки природному праву, його суворому дотриманню (як перша проблема людини). Друга проблема людини криється в пізнанні добра і зла. Що є добром визначити буває складно тоді, коли людина утримує свою свободну волю у звужених природних нормах, коли незрозумілу природну норму вона однаково визнає нормою, хоча й називає її надприродною. Тобто навіть така проблема в людини, як неусвідомлення нею норм природного права, повинна розв'язуватися введенням у свідомість людини нових норм — норм надприродного права. Фактично розглядувана друга проблема людини (щодо права) супроводжує її ціле життя.

Нове коло проблем з'явилося у створенні людиною власних норм, які формують людське право, а згодом і моральне, державне, позитивне право. Спочатку воно було усним, а потім писаним у вигляді законів. Але в тенденції творіння людиною права важливим є те, на якій відстані перебуває людське право від природного. Зрозуміло, що між людським і природним правом існують різні ступені наближеності, що є проблемою. Причому ця проблема залишиться невирішеною, оскільки людський розум не в змозі створити нічого досконалого, природного, в тому числі й права. На допомогу приходять така людська екзистенція, позамежове існування, як віра.

Віру розвиває Церква, церковне (канонічне) право. За допомогою віри, церковного права людина вирішує важливу проблему: усвідомлює ту непізнану частину природного права, яка називається надприродним правом. Хоча в цьому пізнанні з'являються нові, але вже церковні, релігійні проблеми.

Отже, можемо зобразити умовну формулу-схему права:

Право = Боже (природне й надприродне) право + людське (церковне, державне) право

Завдяки цій формулі-схемі ми можемо розглянути іншу схему системи філософсько-правових наук, звідки й виникають проблеми філософії права.

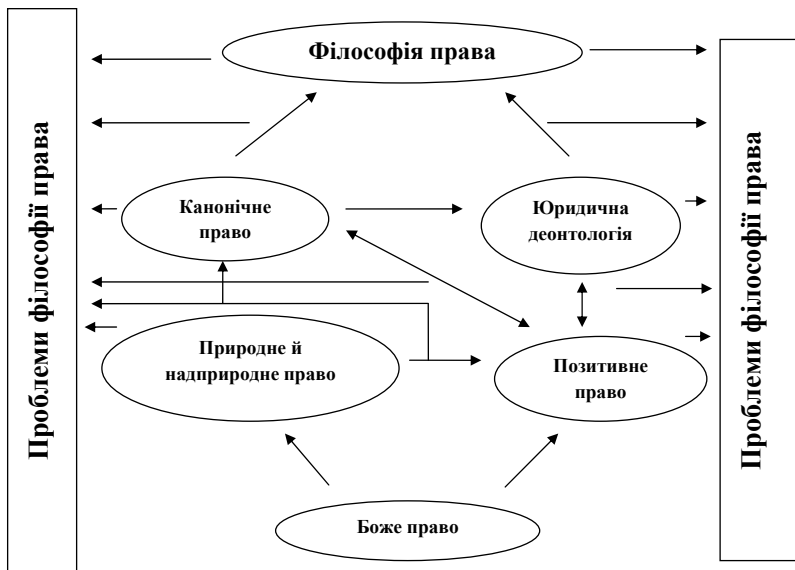

Рис. 1. Схема системи філософсько-правових наук

Розглянемо й проаналізуємо процес формування філософії права, в якому виникають труднощі у його формуванні, тобто теоретичні й практичні проблеми.

Зі створеного Божого права людина пізнає, виокремлює природне й надприродне право. Природне й надприродне право є тією частиною Божого права, якою людина найчастіше, найбільше, найповніше користується, тобто умовною частиною «видимого» айсберга. Крім того, деякі норми Божого права людина безпосередньо закріплює в позитивному праві (вбивство, гвалтування, крадіжки та ін.)

Природне й надприродне — це частина Божого права, що міститься у свідомості й почуттях людини. Зрозуміло, що це право є неповною рефлексією Божого права, яке людина не творить, а тільки усвідомлює, вірить, можливо, дещо видозмінює.

Позитивне право є цивілізаційним витвором розуму людини, творчості держави. Джерелами позитивного права є Боже право, природне й надприродне право, юридична практика, соціальні (особливо релігійні) норми.

Канонічне (церковне) право формується на нормах природного, надприродного й позитивного права. Основним творцем канонічного права є Церква, церковні інститути, які характеризуються надзвичайною консервативністю.

Юридична деонтологія репрезентує юридичну практику, ступінь виконання юристом службового обов'язку. Для внутрішнього імперативу службових дій юристові необхідні знання не лише позитивного, а й природного права, яке найповніше зосереджено в канонічному праві.

Філософія права має можливість (теоретичним й практичним шляхом) всі юридичні дослідження об'єднати в одне ціле. Тут наявний закон діалектики: дослідження й творіння права вийшло з однієї точки й повернулося в одну точку. Звичайно, ці точки є відповідно Божою і людською. Тому звідси й завдання — створити таку філософію права, яка б не суперечила Божому праву і максимально була б до нього наближена. Така діяльність потребує вивіреної праці та розв'язання багатьох проблем, що й називають проблемами філософії права.

У розглядуваній схемі найбільший інтерес становлять такі науки, як філософія права, канонічне право і юридична деонтологія. Ці на-

уки перебувають у природноправовій єдності як узагальнення за допомогою теорії та практики:

Філософія права (узагальнення)	=	канонічне право теорія (спеціальний вступ до філософії права)	+	юридична деонтологія практика (вступ до філософії права)
--	---	---	---	---

Тобто до філософії права існує два вступу: спеціальний і звичайний. Канонічне право як спеціальний вступ до філософії права формує частину теоретичного курсу філософії права. Інша частина теоретичного курсу філософії права поповнюється завдяки висновкам про причини і наслідки виконання юристом внутрішнього імперативу службового обов'язку. Цей матеріал перевірений юристом на практиці. Хоча з практичної діяльності пресвітера теж можна зробити висновки, але для філософії права ці висновки метафізичного змісту не є первинними (про них йдеться у Священному Писанні і Священному Переданні). Звичайно, висновки першого і другого видів завжди будуть неповні й суб'єктивні.

У формуванні філософії права виникає дві основні проблеми, які пов'язані з природними знаннями (юридична деонтологія) та надприродними (метафізичними) знаннями (канонічне право). Ці міркування й визначають об'єкт та предмет проблем філософії права.

Видається, що об'єктом проблем філософії права є метафізичне обґрунтування сфери реалізації духу природного права.

Реалізацію духу природного права досліджено у філософії права. Потрібно дати метафізичну оцінку цієї реалізації, що породжує цілу низку проблем.

Основна проблема — це незнання філософських загадок у метаправі. Навіть отримані елементарні знання будуть знаннями про незнання. Виходом із цієї ситуації є поєднання канонічного права з метафізичним правом. Адже метаправо — це вищі аксіоматичні правові цінності, які впливають із надчуттєвих релігійних принципів пізнання людиною світу для гармонійного завершення культури власного розуму, реалізації права на безсмертя [39, с. 16]. Основною загадкою є надчуттєві релігійні принципи пізнання, оскільки це складне теоретичне питання, яке потребує вивчення за допомогою віри, адекватної богословської теорії.

Якщо дух природного права реалізований у формах дотримання, виконання, використання і застосування, то потрібно метафізично обґрунтувати кожну з цих форм і зробити метафізичний висновок. Іншими словами, потрібно дати відповідь: до чого приведе метафізика реалізації природного права. Очевидно, що це завершиться добром для Всесвіту, хоча не завжди видимим добром для окремої людини. Тут метафізика інтерпретується відповідно до норм надприродного права. Ці проблеми вирішує метафізична (особлива) частина канонічного права.

Предметом проблем філософії права є суть і закономірності втілення свободи в суб'єктивному дусі права, її метафізично-правові наслідки.

Про втілення свободи в суб'єктивному дусі права йдеться у філософії права. До проблем філософії права належать метафізичні наслідки свободи. Тобто до чого може призвести свобідна воля людини, яка поширюється в природноправовому просторі. Звичайно, йдеться про ті крайнощі, які називають порушеннями і які створюють проблемну ситуацію.

Проблемна ситуація у філософії права полягає в досягненні нових знань та адекватної методології досліджень у сфері філософії поведінки людини. На поведінку людини спрямовано все вчення про право, узагальнення якого здійснює філософія права, звідки випливає проблемна ситуація — визначити основні проблеми філософії права і вказати шлях їхнього вирішення.

До таких проблем належать: методологічно-теоретичні, природно-антропологічні, онтологічно-релігійні, деонтологічно-позитивіські, державотворчі.

Методологічно-теоретичні проблеми філософії права висвітлюють світоглядно-ідеологічні погляди на філософію права, спрямовані на висвітлення етнічно-орієнтаційних, ментально-оціночних підвалів, формують нові науково-дослідницькі ідеї. Крім того, існує невиділене завдання у повному розкритті об'єкта, предмета, принципів та функцій проблем філософії права.

До *природно-антропологічних* проблем філософії права належать синергетичні та еволюційні процеси в праві, процеси пізнання права та різні інтеграційно-трансформаційні суперечності, які складно ви-

рішуються дослідниками. Важливий комплекс проблем пов'язаний з онтологією людини, її правовою символікою, тілом, душею, духом.

Онтологічно-релігійні проблеми випливають із герменевтики Священного Писання та Священного Передання, синхронізації людського права з Божим правом, становлення (визнання) канонічності тієї чи іншої віри (конфесії). Багато проблем для філософії права випливає із канонічно-правової культури, із процесів олюднення людини.

Деонтологічно-позитивістські проблеми філософії права випливають із обов'язку людини на землі формувати позитивне право, наближувати позитивне право до природного, недопустити зловживання правом і зловживання в позитивному праві, забезпечити панування та верховенство права. Певні проблеми з'являються через відсутність так званої філософської терапії юридичної практики та ін.

Державотворчі проблеми у філософії права мають досить значну вагу. Річ у тім, що держава є природно-правовим утворенням. Держава має безпосереднє відношення до формування філософсько-правової думки і сама ніби провокує на утворення проблем у філософії права. Взяти хоча б відношення до Церкви (секуляризація). Хіба секуляризація може сприяти сталому розвитку, хіба байдуже (як не вороже) ставлення до Церкви призведе до правової держави, верховенства права, панування права і т. д. Гуманізація правової системи повинна більше активізувати науку в напрямку вирішення філософсько-правових проблем, які дадуть можливість розв'язати позитивно-правові проблеми.

Будемо вважати, що всі заявлені п'ять груп проблем філософії права мають реальну підставу на їхнє вирішення і розв'язання утвореної проблемної ситуації (в кожній державі можуть бути свої особливості). Існують всі підстави вважати, що канонічне право та юридична деонтологія вирішують проблемні ситуації для філософії права. Основними інститутами, які формують ці науки, є відповідно Церква і держава, що утворюють об'єктивну й суб'єктивну сторони розв'язання проблем.

Розглянемо *об'єктивну сторону* вирішення проблемної ситуації у філософії права, яка виникає тоді, коли є проблема, а засоби для її

розв'язання відсутні. При появі таких засобів виникають нові проблеми, що потребують нових засобів, і т. д.

Сформульовані п'ять груп проблем філософії права потребують такого засобу, як добре розвинуте науково-дослідницьке канонічне право. Без канонічного права неможливо виявити повний метафізичний зміст філософії права у практичній діяльності людини. Потрібно знати місце людини у Всесвіті не тільки під час її тілесного життя, а й після його завершення. Чим може допомогти філософія права у вирішенні такої проблеми і якими засобами? Відповідь на це питання дає канонічне право. При цьому в разі появи нових проблем аналогічного характеру їх вирішення припадає на різноманітні богословські науки.

Отже, щоб посилити об'єктивну сторону проблемної ситуації у філософії права необхідно збільшити доказову базу, поглибити науковий пошук. Це стосується нових наук на стику різних філософсько-природничих тематик, які в перспективі розв'язують деякі проблеми філософії права.

Існує й *суб'єктивна сторона* проблемної ситуації, яка полягає у тому, що один і той же суб'єкт встановив проблему і сам її вирішив (вихід із створеної суперечливості, подібно до запропонованого варіанту п'яти проблем). Висновок може бути позитивним або негативним.

Позитивний висновок (результат) розв'язання власних проблем філософії права може впливати із попередніх обговорень на різних симпозиумах, конференціях, у наукових діалогах, при рецензуванні, консультуванні з іншими науковцями тощо. Можливий й інший варіант появи філософських проблем — використання сформульованих проблем іншими, зокрема суміжними науками. Така проблемна ситуація потребує спеціального дослідження.

Негативний висновок у розв'язанні проблемної ситуації матимемо тоді, коли сформульовані проблеми є примітивними, а запропоновані засоби — нечіткими, розмитими, які відображають безпосередній стан. Тобто суб'єкт дослідження пропонує вирішення проблем тими засобами, які він сам не випробував. Такий суб'єктивізм у розв'язанні проблем філософії права завжди супроводжується обе-

режністю, невпевненістю, некритичністю та й взагалі побоюваннями, що є даремним для науки.

У цілому суб'єктивна сторона філософії права повинна мати чіткий алгоритм наукових дій: вибір онтологічної позиції (навіть всупереч авторитетним дослідникам) і логічне доведення, з використанням власної методології. Навіть надуманість, незрозумілий світогляд, стрибкоподібна методологія більш корисні, ніж пристосуванство до чужих послуг, побоювання порушити певні необґрунтовані традиції в науці тощо. Для вирішення проблем філософії права вагомими є авторитетні вчення, але якщо вони супроводжуються проблемним викладом філософсько-правових знань, демонструють шлях нового наукового мислення й пошуку, своєрідну творчу емоційність інших дослідників. Тобто навколо «авторитетних» проблем повинні існувати евристичні підходи, які можуть націлити на науковий успіх.

Важливо наголосити, що суб'єктивна сторона проблемної ситуації у філософії права залежить від сформованого світогляду дослідника. Зокрема, складніше тим дослідникам філософії права, які володіють атеїстичним або примітивним релігійним світоглядом. Така онтологічно-негативна, здебільшого спадкова світоглядна позиція створює застій у науці, стримує нові суб'єктивні вирішення проблем філософії права.

Зупинимося на передумовах виникнення проблем філософії права та меті їхнього дослідження. Звичайно, такі нетрадиційні завдання, які ставить дослідник сам перед собою, ускладнюють висвітлення предмета проблем філософії права, але, з другого боку, це збагачує теоретичний пошук, збільшує ступінь інтересу до самих проблем, залучає до власної творчості. Спочатку зазначимо, що існує різниця між проблемами філософії права і проблемами у філософії, але різниця існує й у предметі дослідження (як це було вже встановлено).

Передумовами виникнення проблем філософії права є: істинні положення філософії права; ціннісні орієнтації завдань філософії права; наявність суперечливих ситуацій у філософії права.

Істинні положення філософії права встановити складно. Кожен дослідник вважає, що його філософсько-правова теорія є істинною.

Але це не так. Для цього існує онтологія, онтологічний аналіз чи перевірка на онтологічність. Навіть за суперечливих міркувань деяких дослідників встановити онтологічну істину нескладно. Але складніше дається вчення про онтологічну істину, тобто епістемологію, де панують філософські припущення, схильність до певних філософських течій минулого, філософсько-правові думки теперішнього і т. д.

Одним словом, спочатку повинні бути висвітлені істинні положення у філософії права для того, щоб могли зародитися проблеми.

Кожна наука ставить перед собою конкретні завдання, які мають ціннісне бачення (*орієнтації*) подальшої перспективи розвитку, формування необхідної наукової проблематизації. Наприклад, у філософії права ціннісними орієнтаціями є філософський аналіз галузей права, тобто умовне розміщення кожної галузі права в природно-правовому просторі. Якщо дослідник зуміє створити таку наукову ситуацію, то з'являться ціннісні орієнтації на подальше дослідження, свого роду цінні проблеми, які дають особливе натхнення для розв'язання.

Наявність суперечливих ситуацій у філософії права пояснюється щонайменше двояко: евристичним змістом філософії права та способом викладення матеріалу. Евристичний зміст будь-якої науки завжди інтригує читача, ставить під сумніви кожную мікроевристику, кожен науковий імпульс, що є бажаним у науці, оскільки звідси випливають багато проблем, які потрібно досліджувати навіть у суперечливому (зворотньому) варіанті. А спосіб викладення наукового дослідження може бути непослідовним, стрибкоподібним та ін. Навіть можливі заперечення власним науковим позиціям. При «зглядженні» цих суперечностей обирається єдина лінія, а інші — відкидаються. Відкинуті висновки можуть утворювати окремі проблеми, які потребують розв'язання.

Мета дослідження проблем філософії права зумовлена: передумовами виникнення проблем, визнанням власних засобів, підвищенням ступеня змістовності і послідовності дослідження, надійністю перевірки висновків.

Передумови виникнення проблем філософії права породжують мету дослідження. Іншими словами, те, що утворюється, потребує дослідження. Саме дослідження, а не перевірки. Оскільки дослідження дає нові імпульси розвитку, формує нові орієнтири тощо, а перевірка стосується доцільності існування.

Застосування *власних засобів* дослідження означає не суперечити самому собі. Перш за все потрібно обирати чи створювати такі засоби дослідження проблем філософії права, які впливали б із власних переконань, свого світогляду, своїх методологій. Запозичені засоби дослідження і визнання їх своїми не зможуть бути дієвими в розв'язанні наукових проблем. Тому засобами дослідження проблем філософії права є канонічне право та юридична деонтологія.

Підвищення ступеня змістовності і послідовності в проблемах філософії права необхідне для того, щоб цей предмет дослідження був викладений краще. Іншими словами, змістовність і послідовність матеріалу проблем філософії права має бути вища, ніж сама філософія права. Інакше, для чого піднімати самі проблеми, очевидно не для того, щоб вони були висвітлені гірше. Неякісні розв'язання проблем філософії права принижують авторитет самої філософії права.

Надійність перевірки висновків досліджень проблем філософії права міститься у способі перевірки. Яким способом можна перевірити проблеми філософії права? Видається, що найкращий спосіб — це аналіз схеми системи філософсько-правових наук (рис. 1). Якщо схема складена методично правильно (є надія, що це так), то з неї випливають проблеми не у філософії права (тут потрібна інша схема), а проблеми філософії права. Тут справа полягає в повноті висвітлення такої перевірки. Це інше завдання.

Отже, предмет проблем філософії права впливає із проблематичного кола, проблем держави і Церкви, юридичної деонтології й канонічного права. Завдяки проблемним ситуаціям філософії права впливають методологічно-теоретичні, природно-антропологічні, онтологічно-релігійні, деонтологічно-позитивістські, державотворчі проблеми, що лежать в основі предмета проблем філософії права. Тобто існує п'ять груп проблем філософії права, якими започатковано їхнє розв'язання.

1.3. Принципи та функції проблем філософії права

Дослідження принципів та функцій є традиційним у теорії будь-якої науки. Щодо проблем філософії права, то це дослідження спочатку «насторожує» надуманістю такого теоретичного підходу, а потім «заспокоює», оскільки ці процеси висвітлені у філософії права. Потрібно дати відповідь про можливість існування самостійних принципів та функцій проблем філософії права, що є дискусійним. Але якщо існує окремий об'єкт та предмет дослідження, то повинні існувати інші теоретичні аспекти науки. Крім того, цілісні форми філософії права і проблем філософії права хоча й мають багато спільного, але все-таки різні. Доведемо це за допомогою принципів і функцій.

Встановленими є онтологічні принципи права (субстанційність, трансцендентність, вічність, панування, акмеологічність, цілісність, справедливість, динамічність, імперативність, нелінійність), онтологічні принципи філософії права (метафізичність, інтелігібельність, вітальність, владність, верховенство, доконечність, правосудність, рефлексивність, обов'язковість, синергетичність) та гносеологічні принципи філософії права (метафізичність, трансцендентальність, інтелігібельність, екзистенціальність, феноменологічність, рефлексивність, культурологічність, ментальність, історичність) [41, с. 62–77].

Врахуємо, що принципи проблем філософії права формуються також під дією принципів канонічного права та юридичної деонтології. Не вдаючись до зазначених спеціальних поділів, висвітлюємо принципи канонічного права: архаїчність, соборність, єдність Церкви, сенсигельність, гештальтність, герменевтичність, симетричність, самотність, смирення, навернення, відповідальність перед Богом, благоговіння, тайність, сакральність, догматичність, корпоративність, акривія, ікономія, обрядовість [39, с. 23–30]. Принципами юридичної деонтології є: нормативність, самостійність, індивідуальність, неповноторність, нестандартність, миттєвість, непередбачуваність, своєчасність, практичність, конкретність [42, с. 45–49].

Зіставимо всі принципи між собою і використаємо їх в обґрунтуванні схеми, де відображені такі науки, як канонічне право, юридична деонтологія, філософія права, проблеми філософії права.

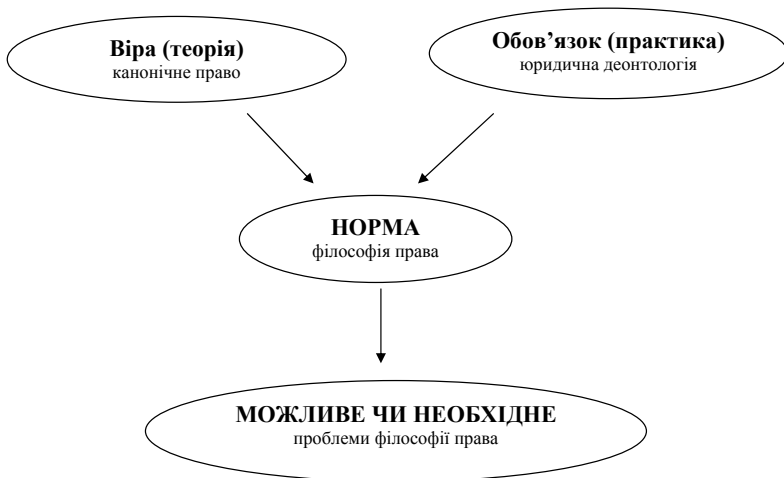

Рис. 2. Співвідношення принципів між науками

Мотивація схеми полягає в можливості чи необхідності отримувати принципи проблем філософії з філософсько-правових норм під впливом канонічної віри (наукової теорії) та юридичного обов'язку (практики). Відповідь на це питання приводить до появи таких можливих основних принципів: евристичності, прагматичності, допитливості, оновлюваності, ймовірності, однозначності, інтуїтивності, інтеграції, стратегії.

Проблеми філософії права є настільки цікавою й захоплюючою наукою, яка побудована на самих проблемах, що творчість супроводжується емоціями, тому й наявний *евристичний* принцип, який служить одночасно й методом, що сприяє самозбереженню та відтворенню людської сутності. У проблемах філософії права закладена умовна евристична програма для різних фантазій, гіпотез, ідей, що заперечує рутизму. Тривалі роздуми, зіставлення, узагальнення здогадок чи інтуїції прояснює розум дослідника, відбувається осяяння

як радісне і вдале розв'язання складного завдання. Сама філософія права ніби диктує нові потреби, передбачає ефективне моделювання емпіричними фактами, збуджує на творче мислення, розв'язання цікавих проблемних ситуацій. На таких засадах побудовані проблеми філософії права, і кожне евристичне відкриття є закономірністю, тобто принципом захопленого знаходження нового, постійна схильність до нової думки, здогадок.

Прагматичний принцип проблем філософії права відображає емпіричну прагматику за участі волі та інтелектуальної оцінки, щоб не скотитися до позицій вульгарного прагматизму. Адже проблеми філософії права повинні мати цінні практичні наслідки, вирішені філософсько-правові проблеми, доцільну діяльність. Цей принцип поєднує умови виникнення філософсько-правових проблем з їхніми причинами та наслідками, що забезпечує практичний успіх. Прагматичне тлумачення проблем філософії права спрямоване на постійну раціональну пошукову діяльність, відчуття продуктивності праці, розробку практичних рекомендацій з філософії права, створення оптимальних моделей права. Звичайно, практичний успіх у проблемах філософії ще не гарантує істини, оскільки більше схиляється до емпіристської концепції, раціонального використання правових ресурсів. А істину забезпечує інтелектуальне обґрунтування прагматизму, відпрацювання різноманітних інших принципів, з'ясування, що диктує умови, і т. д.

Принцип *допитливості* є властивим для проблем філософії права. Адже інформаційна база філософії права ніколи не може бути остаточною. Відчуття неповноти, незавершеності і бажання, намагання про все дізнатися і зрозуміти є основними завданнями проблем філософії права. Широта і глибина знань у філософії права постійно збільшується завдяки допитливості як любові до знань, об'єктивної дійсності. Підвищена цікавість до філософії права виникає завдяки проблемам як духовна потреба доскіпливих дослідників, їхня властивість інтелекту.

Оновлюваність як принцип проблем філософії права спрямований на зміну, реорганізацію цінних орієнтацій відповідно до потреб суспільства. У суспільстві завжди відбуваються заміни застарілих, неактуальних, навіть «зіпсованих» тенденцій й напрямів розвитку. І щоб